

Ті самі діяння, що спричинили загибель людей, їх захворювання або інші тяжкі наслідки».

Список літератури:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 січня 1990 р. №1 «Про практику розгляду судами справ про відповідальність за порушення законодавства про охорону природи» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах. К., 1995. №1. 2. Ч.Беккария. О преступлении и наказании. М., 1939. 3. Третяк А.М., Юрченко А.Д., Степанюк В.Р. До питання про державний контроль за використанням і охороною земель // Землевпорядний вісник. 1998. №3.

Надійшла до редколегії 18.02.2000

В.П. Грохольський, ад'юнкт каф. трудового, аграрного та екологічного права Ун-ту внутр. справ

ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ МОРСЬКОГО КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ШЕЛЬФУ УКРАЇНИ

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки – невід'ємні умови економічного та соціального розвитку України.

У законодавчій базі будь-якої держави як такі, що підлягають охороні, приведені ті природні об'єкти, які знаходяться у межах юрисдикції. Але за останні роки відбувається диференціація в питаннях, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, та поступово набувають самостійне визначення природні об'єкти, які знаходяться на території двох або більше країн [1, с.113].

Одним з таких природних об'єктів є морський континентальний шельф. Цей природний об'єкт в силу своїх географічних та геологічних якостей може розташовуватись одночасно на території кількох держав, а також може виходити за межі їх юрисдикції, що викликає труднощі в галузі правової охорони та використання вище названого природного об'єкта.

Морський континентальний шельф при раціональному та дбайливому використанні становить собою унікальну скарбницю природних багатств. Та хоча він складає 7% дна Світового океану, вже на сьогодні добування нафти та газу на шельфі складає 20% світового видобутку корисних копалин. Окрім того, вже зараз на шельфі ведеться промислове добування вугілля, нікелю, міді, золота, алмазів, а також багатьох мінеральних ресурсів [2, с.24].

Згідно з міжнародним морським правом континентальний шельф визначається як територія, яка прилягає до поверхні моря, та надра морського дна підводних районів, які прилягають до узбережжя або островів, але які знаходяться поза зоною територіального моря до глибини 200 метрів. Або за цією межею до такого місця, до якого глибина вод, що покривають його, дозволяє розробку природних багатств цих районів [3].

Континентальний шельф має особливий правовий режим. Особливість його полягає в тому, що окрім актів прибережної держави на нього розповсюджуються дії міжнародно-правових угод та конвенцій. До основних міжнародно-правових актів, які регулюють охорону та використання континентального шельфу, належать: Женевська Конвенція про континентальний шельф 1958 р. та Конвенція ООН з морського права 1982 р. Ці міжнародно-правові документи дають визначення природного об'єкта, а також регламентують діяльність щодо розповсюдження прибережними країнами суверенних прав на континентальний шельф в межах своєї юрисдикції в шлях розвідки та розробки його природних багатств. Згідно з вище названими конвенціями, право держави на свій континентальний шельф є суверенним, тобто ніяка інша держава, юридична та фізична особа не мають права вести розвідку, розробку та наукові дослідження багатств континентального шельфу без прямого дозволу на це прибережної держави. Визначення суверенних прав прибережних країн на континентальний шельф означає, що держава має право розповсюджувати на нього своє законодавство та приймати відповідні законодавчі акти, що також відображено у цих міжнародних угодах. У законодавстві України питання, пов'язані з охороною та використанням морського континентального шельфу, регулюють наступні нормативні акти:

1. Конституція України;
 2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4];
 3. Закон України «Про виключну (морську) економічну зону» [5];
 4. Водний кодекс України [6];
 5. Кодекс України «Про надра» [7];
 6. Земельний кодекс України [8],
- а також нормативні акти Союзу РСР, які не суперечать національному законодавству:

1. Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про континентальний шельф Союзу РСР» від 6 лютого 1968 р;
2. Постанова Президії Верховної Ради СРСР «Про застосування Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про континентальний шельф Союзу РСР» від 13 серпня 1969 р;
3. Постанова Ради Міністрів СРСР «Про порядок проведення робіт на континентальному шельфі СРСР та охороні його природних багатств» від 18 липня 1969 р.

Згідно з вище названими нормативними актами, багатства шельфу є невід'ємною частиною нашої держави, визначається те, що ніхто, крім України або без її дозволу, не може проводити видобуток, розробку на континентальному шельфі та інші дії, які потребують спеціального на те дозволу.

На жаль, за відсутності відповідного закону про морський континентальний шельф у нашій державі, згідно з постановою Верховної Ради

Україні «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» [9], застосовується союзне законодавство, яке вже не спроможне регулювати правовідносини, що складаються в наш час. Ця ситуація склалась у зв'язку з тим, що після набуття Україною незалежності, її територія, згідно зі ст.2 Закону України «Про державний кордон» [10], має власний кордон та виключну морську економічну зону, в той час, коли Союзне законодавство було розраховане на всі прибережні республіки колишнього Союзу РСР.

У прийнятій на 5-й сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. Конституції України в ст.13 передбачається, що: «Земля і її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах її території, природні ресурси континентального шельфу, виключні (морські) економічні зони є об'єктами права власності українського народу». Вказана стаття Конституції України передбачає розвиток екологічного законодавства в галузі охорони та використання природних ресурсів нашої держави. Одним з природних ресурсів, які потребують особливої уваги з боку законодавства, є континентальний шельф.

Відповідно до ст.7 Кримінального кодексу України суспільно небезпечні прояви поведінки громадян у вигляді неправомірного впливу на природні об'єкти визначаються як злочин.

Континентальний шельф як складова частина навколишнього природного середовища є об'єктом кримінально-правової охорони. Як об'єкт охорони виступає не сам шельф, а ті встановлені правила експлуатації, які закріплені в законодавстві України та міжнародно-правових угодах.

Для більш детального дослідження цього питання розглянемо поняття кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення та злочини у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Кримінальна відповідальність за екологічні злочини – стан розвитку суспільних відносин, в якому реалізуються засоби кримінально-правового покарання осіб, винних у здійсненні екологічного правопорушення з високим рівнем екологічного ризику і екологічної небезпеки для навколишнього природного середовища, природних ресурсів..., життя і здоров'я людей. [11, с.202].

Рівень екологічного ризику та небезпеки можливо визначити за допомогою зовнішніх форм неправомірного впливу на природний об'єкт та на його складові частини.

Злочином в галузі охорони навколишнього природного середовища є передбачений кримінальним законом суспільно небезпечний, винний вплив на природний ресурс, який полягає в його захваті (заволодінні), знищенні (руйнуванні), пошкодженні (псуванні) [12,с.17].

Захват (заволодіння), знищення (руйнування), пошкодження (псування) є зовнішніми формами суспільно небезпечного та протиправного впливу на природний ресурс, який в даному випадку виступає як предмет кри-

мінального посягання. Ці форми характеризуються ступенями шкоди, за-
подіяно об'єкту правової охорони. Вплив цих форм несправомірної поведін-
нки на континентальний шельф також знайшов своє відображення в чин-
ному законодавстві.

У Кримінальному кодексі України в статті 163¹ передбачається відпо-
відальність за порушення законодавства про континентальний шельф
України. Розглянемо вказану статтю з точки зору наявності закріплення
основних форм несправомірного впливу на природний об'єкт.

Захват (заволодіння) розглядається як незаконний здобуток природ-
ного ресурсу будь-яким засобами з метою звернення його на свою користь
або на користь інших осіб.

Чинним законодавством встановлюється кримінальна відповідаль-
ність за незаконне видобування природних ресурсів, котрі входять в склад
природних багатств континентального шельфу України. В частині 2 статті
163¹ Кримінального кодексу України передбачається відповідальність за неза-
конну розвідку та розробку природних ресурсів континентального шельфу.

До захвату (заволодіння) відносяться не тільки здобуток живих ресур-
сів, а також корисних копалин, на котрі розповсюджується юрисдикція
України; цей факт також підтверджується у частині 2 вищевказаної статті
Кримінального кодексу.

Але відповідальність за дії, передбачені у ч.2 ст.163¹, розповсюджу-
ється тільки на іноземних фізичних та юридичних осіб, тобто громадяни
України та особи без громадянства мають відповідати за ці самі дії за
статтями 162-163 Кримінального кодексу України, в санкціях яких розмір
штрафу за ці порушення вдесятеро менше, аніж в статті 163¹. Цей факт сви-
дчить про порушення Декларації про права людини, а також порушує осно-
вні положення Закону України від 4 лютого 1994 р. «Про правовий статус
іноземців», в яких передбачено, що іноземці, які скоїли злочин на терито-
рії, несуть відповідальність на загальних підставах. Розглядаючи цей факт,
необхідно підкреслити, що загальний об'єкт злочину в обох випадках той
самий – незаконне використання природних ресурсів.

За свідченням американських океанографів, на шельфі розташована
основна більшість світових рибних промислів. Світова здобич живої проду-
кції водойм досягає 70 млн. т, з яких 60 млн. т виловлюється з морського
середовища. Посилаючись на розрахунки канадських вчених, К.А. Бякшев
приводить такі дані: добова потреба людини у рибній продукції складає 10 г.
річна - 3,7 кг; для задоволення потреби 3,5 млрд. людей потрібно 130 млн. т, а
якщо населення Землі зростає до 6,5 млрд. чоловік, то потрібно буде вилов-
лювати 240 млн. т риби; ця цифра набагато перебільшує максимально мож-
ливу рибопродуктивність Світового океану (100-120 млн. т за даними
ФАО) [1, с.153]. Цей факт ще раз підкреслює те, що природні ресурси не
безмежні і тому потребують раціоналізації у використанні. Тому, коли від-
бувається протиправне посягання на природний об'єкт з метою його неза-

конного вилучення, це тим самим завдає шкоди не тільки економіці нашої держави, а також приводить до погіршення стану навколишнього природного середовища. Це ще раз підкреслює необхідність жорсткого покарання злочинців незалежно від громадянства.

Згідно з п.21 постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику розгляду судами справ про відповідальність за порушення законодавства про охорону природи», при вирішенні позовів про відшкодування шкоди, заподіяної незаконним добуванням або знищенням риби й водних тварин, судам пропонується керуватися ст.58 Закону України «Про тваринний світ» ст.21 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» і відповідними правилами рибальства, що встановлюються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Цей факт ще раз свідчить про те, що через відсутність спеціального закону юридична практика звертається до загального законодавства.

Знищення (руйнування) як форма суспільно небезпечного та протиправного впливу на природний ресурс виражається у припиненні його існування. Знищення (руйнування) природного ресурсу має місце, наприклад, при масовому отруєнні риб промисловими залишками підприємств, розлиттям нафти або проведенням вибухових робіт з порушенням встановлених правил охорони рибних запасів. Фактор знищення як форма суспільно небезпечного та протиправного впливу на природний ресурс відрізняється від інших форм тим, що, знаходячись під охороною кримінального законодавства та законодавства в цілому, природний ресурс повністю припиняє своє існування, що призводить до втрати державою частини природних багатств та виявляється однією з найбільш небезпечних форм злочинного впливу на навколишнє природне середовище.

Знищення (руйнування) як форма суспільно небезпечного та протиправного впливу на природний ресурс знайшла своє відображення в ч.1 ст.163¹: «А також нецририйняття в зоні заходів безпеки щодо захисту живих ресурсів моря від небезпечних відходів». У даному випадку незрозуміло, за які дії законодавство передбачає відповідальність. Якщо це порушення технологічного характеру, то потрібно вказати на відповідні заходи безпеки щодо порушення технології, а якщо це навмисне забруднення, то необхідні більш жорсткі санкції. Треба відзначити, що дії, які призводять до знищення природних ресурсів континентального шельфу або суттєвого їх погіршення, потребує окремої кваліфікації, тому що будь-які недолки законодавства стають на заваді у притягненні правопорушника до відповідальності.

Пошкодження (псування) означає значне погіршення якостей природного ресурсу, котрі, як правило, можуть бути відновлені природним шляхом або шляхом втручання спеціалістів в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Дана форма суспільно небезпечного та протиправного впливу на природний ресурс є небезпечною тому, що вона найбільш поширена серед

інших та завдає шкоди не тільки ресурсам моря та шельфу, а й створює небезпечні умови для життя і здоров'я людей.

Якщо захват (заволодіння) можна віднести до дій, пов'язаних з порушенням права власності, то знищення (руйнування) у визначній мірі є похідною формою від пошкодження (псування).

Будь-які роботи, пов'язані з розробкою корисних копалин на шельфі, несуть в собі не тільки пошкодження природного ресурсу та замах на право власності, але можуть привести і до екологічної катастрофи у випадку невиконання основних заходів екологічної безпеки. Прикладом може бути аварія у штаті Ріверс (Нігерія, березень 1980 р.), коли на державній нафтовій свердловині, де під керівництвом компанії «Тексако оверсіз» велася розвідка та видобуток нафти на континентальному шельфі. Відбулось протікання нафти з свердловини, яка залила велику територію узбережжя, потрапила у дельту річки Нігер, спричинивши велику економічну і екологічну шкоду штату [1, с.153]. Цей приклад наголошує, що фактор пошкодження потребує обов'язкового закріплення у відповідній статті. Однак в розглянутій нами статті він не знайшов свого відображення.

В Кримінальному кодексі України передбачена ст.228¹ «Забруднення моря речовинами, шкідливими для здоров'я людей або для живих ресурсів», в котрій розглянутий природний об'єкт не згадується, а дія її поширена лише на внутрішні морські та територіальні води України, тоді як морський континентальний шельф розповсюджується на виключну (морську) економічну зону.

Підсумовуючи, підкреслимо наступне:

1. Стаття 163¹ Кримінального кодексу України потребує негайного доопрацювання з урахуванням названих зауважень.

2. Необхідне створення ряду окремих статей, які б регулювали питання, що пов'язані з охороною морського континентального шельфу від забруднення і які встановлювали б відповідальність за його неправомірне використання.

3. Для поліпшення систематизації статей кримінального законодавства у Кримінальному кодексі України створити главу «Злочини в галузі охорони та використання природних ресурсів».

У рамках вдосконалення національного екологічного законодавства проблема розробки та прийняття Закону України «Про морський континентальний шельф» в наш час набуває свого особливого державного значення.

Список літератури:

1. Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей природной среды. М., 1982.
2. Калкин Г.Ф. Морское дно. Кому оно принадлежит? М., 1970.
3. Конвенция о континентальном шельфе // Ведомости Верховного Совета СССР. 1964. №28.
4. Відомості Верховної Ради України (далі ВВР України). 1991. №41. Ст.546.
5. ВВР України. 1995. №21. Ст.152.
6. ВВР України. 1995. №54. Ст.189.
7. ВВР України. 1994. №36. Ст.340.
8. ВВР України. 1990. №10. Ст.98.
9. ВВР України. 1991.

№46. Ст.621. 10. ВВР України. 1992. №2. Ст.5. 11. Андрійцев В.І. Екологічне право. К., 1996. 12. Ляпунов Ю.И. Уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел. М., 1974.

Надійшла до редколегії 10 04.2000

О.О. Кутаєва, аспірантка каф. земельного та екологічного права ЗДУ

ПРАВОВІ ФОРМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДВЕРНЕННЯ ЗАБРУДНЕННЯ МОРСЬКИХ ВОД УКРАЇНИ З СУДЕН

Основними правовими формами регулювання відвернення забруднення морських вод України з суден є нормативно-правові акти, до яких належать Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), «Про транспорт» (1994 р.), Водний кодекс (1995 р.), Кодекс торговельного мореплавства України (1995 р.), Постанова Верховної Ради України «Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» (1998 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо зниження забруднення північно-західної частини Чорного моря в районі м.Одеси» (1993 р.), накази Міністерства транспорту України [1] та Міністерства екології та природних ресурсів України [2-3] тощо.

Найбільш значущими нормативно-правовими документами, що регулюють досліджувані суспільні відносини, є Конвенція ООН по морському праву (1982р.). Міжнародна Конвенція по відверненню забруднення з суден (МАРПОЛ 73/78), Конвенція про територіальне море і прилеглу зону (1958 р.). Конвенція про попередження забруднення моря скидами відходів та інших матеріалів (1972р.), Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (1992 р.) та інші.

Правове регулювання відвернення забруднення морських вод з суден має надати розвитку відносин щодо експлуатації суден чіткої цілеспрямованості, формальної визначеності, загальнообов'язковості, а також створити юридичні підстави для своєчасного застосування уповноваженими органами держави системи превентивних, оперативних, кореляційних, стимулюючих та державно-правових регулятивних і примусових важелів до суб'єктів морського судноплавства.

Метою правового регулювання відвернення забруднення морських вод з суден *в загальному плані* є забезпечення сприятливої якості навколишнього природного середовища, екологічної рівноваги, здоров'я та добробуту людей, збереження природи, продуктивного та різноманітного навколишнього природного середовища для сучасних та наступних поколінь людей; *в спеціальному* – раціональне використання морських вод в судноплаванні для потреб населення і галузей економіки, формування водно-екологічного правопорядку і забезпечення екологічної безпеки населення України.